

Gönderim Tarihi: 24.04.2024

Kabul Tarihi: 06.08.2024

BİYO-İKTİDAR VE SPARTA'DA HEGEMONİK BEDENİN İNŞASI

Bio-power and the Construction of the Hegemonic Body in Sparta

Defne YILMAZCAN

Dr., Bağımsız Araştırmacı
defneyilmazcan92@hotmail.com
ORCID ID: 0000-0003-3381-6965

Aydın EFE

Doç. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
yorturk33@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-6178-9904

Ahmet GÖZLÜ

Doç. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
ahmetgozlu69@hotmail.com
ORCID ID: 0000-0001-7146-3932
Çalışmanın Türü: Araştırma

Öz

Sparta, Antik Yunan şehir-devletleri arasında özgün bir yere sahiptir. Askeri bir devlet olan Sparta'nın bu özgün karakteri Lykurgos'a atfedilmektedir. Efsanevi yasa koyucu (nomothetai: νομοθεται) Lykurgos, Sparta devletinin sosyo-politik yapısını sözlü yasalar ile oluşturmuş ve bu yasaları en katı biçimde uygulamıştır. Lykurgos'un yaratmış olduğu toplum ve birey inşasında; Spartalı bir yurttaşın yaşama hakkı başta olmak üzere bütün hayatı devlet tarafından tasarlanmıştır. Sparta devletinde yalnızca sağlıklı bir çocuğun yaşamasına izin verilmekteydi. Çünkü sağlıklı ve kusurlu bir beden hem kişinin kendisine hem de devlete yük olarak görülmekteydi. Yaşama hakkı tanınmış olan yani bedensel olarak sağlıklı ve kusursuz bir çocuk ise ancak devletin izlemiş olduğu politikalar yönünde bir yaşam sürebilirdi. Bu yaşamın ilk koşulu da agoge denilen eğitim sisteminden geçmesiydi. Agoge sisteminin temel amacı kişinin güçlü, düzgün ve atletik bir bedene sahip olmasıdır. Bu beden formunun oluşturulmasındaki temel motivasyon ise devletin özellikle iç tehditlere karşı güçlü ve savaşçı askerler yetiştirme politikasıdır. Sparta, coğrafi olarak doğal sınırlarla çevrelenmiş ve dolayısıyla dış tehditlerden uzak bir şehir olmasına rağmen savaşçı ruhuyla öne çıkmaktadır. Sparta'nın askeri bir devlet olmasının en önemli nedeni ise şüphesiz helot isyanlarıdır. Sparta devletinin kölesi olan helotlar oldukça kalabalık bir nüfusa sahipti ve dolayısıyla devlet tarafından sürekli olarak kontrol altında tutulması gerekmektedir. Gerek helot isyanlarını önlemek, gerekse olası dış tehditlere karşı her daim hazırlıklı olmak üzere bir toplum inşa eden Sparta Yunan dünyasının en güçlü savaşçı bedenlerini yetiştirmiştir.

Anahtar kelimeler: Sparta, Lykurgos, Agoge, biyo-iktidar, hegemonik beden.

Abstract

Sparta has a unique place among the ancient Greek city-states. This unique character of Sparta, a military state, is attributed to Lykurgos. Lykurgos, the legendary legislator (nomothetai: νομοθεται), created the socio-political structure of the Spartan state with oral

laws and enforced these laws in the strictest manner. In the society and individual construction created by Lykurgos; The entire life of a Spartan citizen, especially his right to live, was designed by the state. In the Spartan state, only a healthy child was allowed to live. Because an unhealthy and defective body was seen as a burden to both the person and the state. A child who was granted the right to life, that is, a physically healthy and perfect child, could only live a life in line with the policies followed by the state. The first condition of this life was to go through the education system called agoge. The main purpose of the Agoge system is for the person to have a strong, shapely and athletic body. The main motivation for creating this body form is the state's policy of training strong and warrior soldiers, especially against internal threats. Although Sparta is a city geographically surrounded by natural borders and therefore away from external threats, it stands out with its warrior spirit. The most important reason why Sparta was a military state was undoubtedly the helot rebellions. Helots, who were slaves of the Spartan state, had a very large population and therefore had to be constantly kept under control by the state. Sparta, which built a society to prevent helot rebellions and to always be prepared against possible external threats, raised the strongest warrior bodies of the Greek world.

Keywords: Sparta, Lykurgos, Agoge, bio-power, hegemonic body.

1. GİRİŞ

Antik Yunan şehir-devletleri arasında önemli bir yere sahip olan Sparta, diğer şehir-devletlerinden farklı bir karaktere sahiptir. Sparta coğrafi olarak izole bir konuma sahip olmasına rağmen savaşçı ve asker bir toplum olarak öne çıkmıştır. Sparta'nın savaşçı bir toplum inşa etme sürecinde katı politikalar izlenmiştir. Çünkü savaşçı bir toplum yaratmak için öncelikle bireyin bedenen bu yapıya uygun olması gerekmektedir. İşte bu nedenle Sparta devleti bireyin nasıl bir bedene sahip olması gerektiğini belirlemiş ve bu beden formuna uygun bir toplum tasarlamıştır. Bu toplumun yaratılması ise ünlü yasa koyucu (nomothetai: νομοτῆται) Lykurgos ile başlamıştır. Lykurgos hakkında kesin bilgiler bulunmamasıyla birlikte Sparta toplumunun bedensel ve zihinsel kodlarının yaratılması ona atfedilmektedir.

Çağdaşları tarafından dahi ağır ve katı bir yasa koyucu olarak nitelendirilen Lykurgos, insan bedenini ve gücünü sınırlarına kadar zorlayan ve insanın doğasını aşan yasalar oluşturmuştur. Yasalarıyla bireyin doğumundan ölümüne kadar süren bütün yaşamını belirleyen Lykurgos'un en önemli amacı devletin devamlılığını sağlamaktır. Çünkü Sparta bir şehir-devleti olarak belirmeye başladığı erken dönemlerden itibaren iç tehlikelerle karşı karşıya gelmiştir. Bu tehlikelerden en önemlisi ise sürekli isyan halinde olan helotlardır.

Helotlar Messenia bölgesinin Sparta tarafından ele geçirilmesi ve halkının esir edilmesiyle ortaya çıkan bir köle sınıfıdır. Devlet kölesi olarak bilinen helotlar, Spartalı yurttaşlar için toprağı ekip biçmekle sorumludur. Helotlar köle sınıfını oluşturmasına rağmen nüfus bakımından Sparta

yurttaşlarından fazladır. Sürekli olarak isyan çıkarma eğilimleri ise muhtemelen sayıca üstün olmalarından kaynaklanmaktadır. Bu durumun farkında olan Sparta helot nüfusunu dengede tutmak ve devleti özellikle bu isyanlara karşı korumak için güçlü bir toplum yaratmıştır. Bu yaratım sürecinin ilk basamağı ise agoge denilen eğitim sistemi olmuştur.

Agoge, ideal Sparta toplumunun ve dolayısıyla ideal bedenin kurgulandığı bir eğitim sistemidir. Lykurgos'a atfedilen bu sistemde birey, devlete aittir ve iktidarın belirlediği bir şekilde yaşamak zorundadır. Agoge eğitim sisteminin asıl amacı, Sparta devletini her şeyden üstün tutan, disiplinli, savaşçı, güçlü ve itaat eden bireyler yetiştirmektedir. Yaratılmak istenen bireyin bu özellikleri taşıyabilmesi için ise öncelikle güçlü, dayanıklı, atletik, kaslı ve çevik bir bedene sahip olması gerekmektedir.

Sparta iktidarının ideal toplumu yaratmak için uyguladığı baskıcı politikalarından yola çıkılarak kurgulanan bu çalışmada; Sparta şehir-devletinin birey üzerindeki nüfuzu, inşa etmeye çalıştığı beden politikaları ve bu politikaların temel nedenleri gibi sorunlar üzerinde durulmaya çalışılmıştır.

2. BİYO-İKTİDAR VE HEGEMONYA TERİMLERİNİN TANIMI

Biyo-iktidar terimi Fransız filozof Michel Foucault (1926-1984) tarafından ortaya atılmıştır. Foucault'nun 1975-76 yıllarında College de France'ta verdiği derslerde kullandığı bu terim ilk kez açık bir biçimde Cinselliğin Tarihi adlı eserinde tanımlanmaktadır (Nealon, 2016, s. 2). Foucault'ya göre biyo-iktidar, insanları büyük gruplar halinde yönetmeye yönelik bir iktidar teknolojisidir; Bu politik teknolojinin ayırt edici özelliği, tüm nüfusun kontrol edilmesine izin vermesidir. Biyo-iktidar, kelimenin tam anlamıyla bedenler üzerinde bir iktidara sahip olmaktır. Beden üzerinde kurulan bu iktidar ile amaçlanan ise bedenlerin boyunduruk altına alınması ve nüfusun kontrol altında tutulmasıdır (Foucault, 2003, s. 103-104).

Foucault'ya göre biyo-iktidar, yaşama temelde iki şekilde müdahale etmektedir. Bunlardan ilki "Disiplinci iktidar" diğeri ise "Nüfusun biyo-politiği"dir. Bedenin "anatomy-politiği" olarak da adlandırılan disiplinci biçim insana bir makine gibi yaklaşmaktadır. Bu biçimin amacı, insan bedenini kontrol altında tutmak, yeteneklerini geliştirmek, daha verimli ve uysal kılmak ve ekonomik denetim sistemleriyle bütünleştirmektir. "Nüfusun biyo-politiği" adı verilen ikinci biçimi ise bedene doğal bir tür olarak yaklaşır ve nüfusu düzenleyici bir denetim getirir. Foucault'ya göre biyo-iktidar burjuva toplumunun en önemli buluşlarından biridir ve kapitalizmin

gelişmesinde vazgeçilmez bir unsurdur. Çünkü kapitalizm bedeninin üretim sürecine denetimli bir şekilde girmesini ve nüfusun ekonomik süreçlere uygun kılınmasını gerektirmektedir. Kapitalist üretim biçimi gereği bedenin sahip olduğu güçlerin emek gücüne dönüştürülmesi ve üretim gücü olarak kullanılması; ama aynı zamanda itaatkâr ve uysal kılınması, tabi kılınması gerekmektedir. Bu yüzden biyo-iktidar tahakküm ve hegemonya ilişkileri getiren ayrımcılık ve toplumsal hiyerarşi etmenleri olarak da etkili olmuştur (Foucault, 2016, s. 16-17).

Hegemonya ise terim olarak bir devletin, belli bir grubun veya daha özeldir bir bireyin diğerleri üzerinde uygulayabileceği üstünlük anlamına gelmektedir. Fakat bu üstün olma durumunda herhangi bir baskı veya zor kullanma gibi şiddete dayalı bir itaat söz konusu değildir (Fontana, 2008, s. 81). Gramsci'nin tanımına göre hegemonya, hâkim sınıfın, karşıt gruplar üzerinde zorunlu olarak uyguladığı zorlama demektir (Gramsci, 1997, s. 28).

Hegemonik tutumun temel amacı, sistemdeki diğer devletleri ve toplulukları hegemonik gücün amaçlarına ve uygulamalarına daha yakından uymaya veya belirli durumlarda üzerinde çalışılan uzlaşmaları kabul etmeye teşvik etmektir (Watson, 2007, s. 104). Tahakküm ve itaat ilişkilerini çağrıştıran hegemonik ilişkide hem zorlayıcı hem de rıza gerektiren bir durum söz konusudur. Yanı sıra “güç kullanımı”, “zorlama” ve “itaat” gibi tanımlamalar geleneksel olarak hegemonya terimi ile ilişkilendirilmiştir. Güç kullanımı ve zorlama ise hegemonik etkiyi uygulamanın en iyi yollarından biridir (Adams-Dickey, 2000, s. 7).

Eskiçağ dünyasında biyo-iktidar ve hegemonya terimleri ile bağdaştırılan “beden politikaları”, “güç kullanımı”, “zorlama” ve “itaat” - doğal olarak her devletin ihtiyacına göre- gibi ifadelerin bu terimler kapsamında karşılık bulduğu devletlerden en önemlisi şüphesiz Antik Yunan şehir-devletlerinden biri olan Sparta'dır. Bu bağlamda öncelikle Antik Yunan dünyasını ve Sparta'yı tanımlamak yerinde olacaktır.

3. ANTİK YUNAN DÜNYASI VE SPARTA

Antik Yunan kültürü genel olarak Orta Hellas, Peloponnesos Yarımadası, Ege adaları, Batı Anadolu kıyıları; Girit ve Rodos gibi büyük adaları kapsamaktadır (Mansel, 2014, s. 3-5). Antik Yunan'ın ilk uygarlığı olarak kabul edilen kültür Girit'te doğmuştur. Minos uygarlığı (İÖ 3000-1600) denilen bu kültüre daha sonra anakara Yunanistan'da ortaya çıkan ve Mikenler de denilen Akhalar tarafından son verilmiştir (Starr, 1961, s. 36-43). Akha uygarlığının (İÖ 1600-1100) Dor göçleri ile son bulmasının ardından Yunan dünyası karanlık bir sürece girmiştir. Yunan Orta Çağı da

denilen (İÖ 1100-700) bu dönem kültürel ve siyasal anlamda oldukça belirsizdir. Fakat dönemin sonlarına doğru önemli gelişmeler yaşanmıştır (Dickinson, 2012, s. 41). Yunan Orta Çağı'nın sosyal ve siyasal anlamda ortaya koyduğu en büyük yenilik polis adı verilen şehir-devletlerinin kurulmuş olmasıdır (Mansel, 2014, s. 109).

Bilindiği üzere Antik Yunan dünyası polis denilen şehir-devletleri ile karakterize edilmektedir. Birbirinden bağımsız, özgür ve kendine yeten bu şehir-devletlerinin her birinin kendi ideolojisine uygun bir idaresi, toplum yapısı, dini ve kültürel etkinlikleri vardır (Hansen, 2006, s. 52-70). Yunan kültürünün şekillenmesinde öne çıkan en önemli şehir-devletleri arasında ise Atina ve Sparta sayılmaktadır. Atina ve Sparta birbirinden oldukça farklı karaktere sahiptir. Atina'nın bilim, sanat, felsefe gibi alanlarda öne çıkmasına karşın Sparta çoğunlukla militarist yapısıyla dikkat çekmektedir (Ducat, 2006, s. 146).

Sparta, Peloponnesos Yarımadasının güneydoğusunda yer alan Lakonia bölgesinde Eurotas Nehri kıyısında yer almaktadır. Lakonia tamamen doğal sınırlarla çevrelenmiştir. Bölgenin güneyi Körfez sularıyla, kuzeyi ise birkaç dar ve dolambaçlı yol dışında girişi zorlaştıran bir dizi dik kayalıklarla kaplıdır (Barrow, 1975, s. 13). Doğuya doğru, Parnon Sıradağları kuzeybatı/ güneydoğu ekseninde otuz milden fazla uzanır. Batıda ise daha da heybetli bir sıradağ olan Taygetos vardır; neredeyse tam olarak kuzey/güney doğrultusunda uzanan Taygetos Dağı bölgenin en yüksek noktasıdır. Görüldüğü üzere Sparta, dış tehditlerden uzak ve aşılması neredeyse imkânsız olan doğal engellerle kuşatılmıştır (Hooker, 1980, s. 12).

Coğrafi olarak güvenli bir bölgede yer alan dolayısıyla dış tehditlere kapalı olan Sparta'nın savaşçı ve askeri bir politika izlemesinde ise iç tehditler etkili olmuştur. Bu iç tehdidin başlangıcı ise Messenia Savaşlarına kadar uzanmaktadır (Hooker, 1980, s. 115). İÖ VIII. yüzyılda başlayan ve yaklaşık yirmi yıl sürdüğü bilinen Messenia Savaşı sonucunda, Messenia ve Lakonia Spartalıların eline geçmiş ve böylece Spartalılar Yunanistan'ın en verimli bölgesini hâkimiyetleri altına almıştır (Croix, 2002, s. 192). Messenia ve Lakonia'nın fethi Sparta'yı Yunan şehir-devletlerinin en büyüklerinden biri haline getirerek yaklaşık 3000 mil kareden fazla (Atina şehir-devletinin yaklaşık üç katı büyüklüğünde) bir alanda hâkimiyet kurmasını sağlamıştır (Pomeroy, 1999, s. 131). Böylece Sparta, Yunanistan'ın en zengin ve en güçlü şehir-devleti olarak ortaya çıkmıştır (Michalopoulos, 2016, s. 8). Messenia savaşı sonucunda verimli Messenia toprakları tamamen Sparta'nın yetki alanına geçerken, Messenialılar esir edilmiş ve Spartalılar adına toprağı işlemeye zorlanmıştır. Sparta'nın bu

tutumu, çoğunlukla fethedilen halkları kendi toplulukları içinde özümseyen diğer şehir-devletlerinin uygulamalarından tamamıyla farklıdır (Castle, 1961, s. 15).

Görsel 1: Sparta topraklarını gösteren harita

(<https://tr.wikipedia.org/wiki/Sparta>, erişim tarihi: 01/01/2024).

Sparta'nın yönetim şekli monarşidir. Fakat devletin başında iki kral bulunmaktadır. Katı bir hiyerarşik yapının hâkim olduğu Sparta toplumu üç sınıfa ayrılmaktadır (Dillon, 1994, s. 145). Bunlardan ilki Sparta kasabasında yaşayan vatandaşlar (homoioi), ikincisi bağımlı halklardan oluşan bir ara sınıf olarak nitelendirilen ve çevre bölgelerde yaşayan özgür kimseler (perioikoi), üçüncüsü ise helot denilen köle sınıfıdır. Spartalı vatandaşlar bölgedeki en iyi topraklara sahipti. Geri kalan kısımda ise Sparta devletinde yaşamasına ve çalışmasına izin verilen ancak vatandaşlık hakları olmayan özgür kimseler olan yabancılar (perioikoi) yaşamaktaydı (Toynbee, 1969, s. 159). Sparta sınırları içinde yaşayan perioikoi sınıfı Spartalı sayılmazlardı. Onlar Spartalıların yerel işlerini idare eder ve sıradan Yunan tarzında sakin bir hayat sürerlerdi. Spartalıların gözetimi altında olan perioikoi sınıfı Sparta ordusunda hizmet etmek zorundaydı ve onlar Sparta devletine yalnızca ticari amaçlarla yani iş için iletişime geçebilirlerdi (Andrewes, 1971, s. 102). Hiyerarşik Sparta toplumunun en aşağı tabakası ise helotlardır. Sparta'nın bireyler üzerinde katı bir askeri eğitim uygulaması ve özellikle bedensel bir politika izlemesinde helotların önemli bir rolü vardır (Jones, 1967, s. 34).

4. SPARTA'DA İDEAL BEDEN FORMUNUN OLUŞTURULMASINDA ETKİN BİR SINIF: HELOTLAR

Helot adı “esir” anlamına gelmektedir (Cartledge, 2003, s. 66). Helotlar, Lakonia ve Messenia'ya dağılmış küçük köyler olduğuna inanılan yerlerde aile birimleri halinde yaşamaktaydılar. Taygetos Dağı'nın batısındaki Messenia'nın fethinden sonra yerli halkın köle olarak alınmasıyla oluşan helot sınıfı Messenialılar ve Lakonialılar olmak üzere iki ana gruptan oluşmaktadır (Cartledge, 1979, s. 96). Toprağa bağlı köleler olarak bilinen helotlar devletin malı sayılmaktaydı. Helotların Sparta toplumuna katkısı çok önemliydi, çünkü zorla çalıştırılmaları Spartalıları çalışmaya gerek kalmadan aristokrat bir grup olarak yaşama özgürlüğüne kavuşturmuştu (Doran, 2018, s. 63-64).

Çoğunlukla Sparta topraklarını ekip biçmekle görevli olan helotlar ayrıca efendilerinin kişisel hizmetkârıydı (Jones, 1967, s. 9). Fakat helotların durumu diğer şehir-devletlerinde var olan kölelerinkinden birçok önemli açıdan farklıydı. Öncelikle onlar bir bakıma bir kişinin kölesi değil, Sparta devletinin kölesiydi. Her açıdan Spartalı vatandaşlar bunları satın alamaz veya satamazlardı. Ayrıca helotlar mülk sahibi olabiliyordu, işledikleri toprakta mülkiyet şeklinde olmasa da çoğunlukla kullanım hakkına sahiplerdi. Ayrıca bir aile kurmakta yani evlenmekte özgürdüler. Fakat helotlar yine de köle olarak ağır muamele görmekteydi. Örneğin sık sık dövülerek ve zaman zaman Spartalı gençliğin eğitimi için zorla sarhoş edilerek aşağılanır ve en önemlisi de gereksiz öldürülürlerdi (Rahe, 2016, s. 11-12).

Helotları üç yüzyıldan fazla bir süre boyunca kontrol altında tutmayı başaran Sparta devleti onlara karşı derin bir güvensizlik içindeydi. Çünkü helotlar sayıca Spartalı vatandaşlardan fazlaydı. Öyle ki Spartalı vatandaşlardan en az on kat daha kalabalık oldukları bilinmektedir. Üstelik zamanla Spartalı vatandaşların sayısı çeşitli nedenlerden (savaş vb.) dolayı azaldıkça, helotların sayısı giderek daha büyük bir farkla artmaktaydı (Finley, 1963, s. 64). İşte bu nedenle ki Sparta devleti helot nüfusunu dengede tutmak için farklı yöntemler uygulamıştır. Bunlardan şüphesiz en ilginç “krypteia” denilen bir sistemdir.

Bu sistem Plutarkhos'un anlattığına göre şöyledir: Spartalı gençlerden özellikle de en güçlü ve sağlıklı olanları, sadece birer hançer ve biraz yiyeceklerle kirlere gönderilirdi. Bu delikanlılar gündüzleri dağınık bir şekilde çalılar arasında saklanır ve dinlenirdi. Gece olduğu zaman da yollara inip yakalayabildikleri bütün helotları öldürürlerdi (Plutarkhos, Lykurgos'un

Hayatı, s. 57).

Ciddi bir baskı altında olan ve türlü işkencelere maruz kalan helotlar Sparta'nın her zor anında isyan etme eğilimindeydiler. Sparta'nın askeri bir devlet haline gelmesinde ve katı bir eğitim sistemini benimsemesinde etkili olan en önemli neden helot isyanı tehdidiydi (Ross, 2012, s. 3).

Spartalılar helot isyanlarına karşı daima hazırlıklı olmak zorundaydı. Bu nedenle Sparta devletinin bütün politikası bu isyanları önlemek üzerine oluşturulmuştur (Thukydides, Peloponnesos Savaşları, IV). Sparta için hayati bir öneme sahip olan helotlar Sparta'nın soyo-politik yapısının şekillenmesinde oldukça etkili olmuşlardır. Bu politikaya yönelik ilk adımlar ise Sparta devletinin efsanevi yasa koyucusu (νομοτεται) Lykurgos tarafından atılmıştır. Dolayısıyla Spartalıların sert ve disiplinli bir toplum olması Lykurgos'a atfedilmektedir (Jones, 1967, s. 9).

5. LYKURGOS'UN HEGEMONİK BEDEN TASARIMI

Sparta toplumunun temel yapısı, İÖ VIII. yüzyılda yaşadığı varsayılan ve en büyük yasa koyuculardan biri olarak kabul gören Lykurgos tarafından oluşturulmuştur. Ksenophon'un "*Lykurgos'u büyük bir hayranlıkla takdir ediyorum ve onun bilgelik açısından en üst mertebeye ulaşmış olduğunu düşünüyorum. Zira o diğer kentleri taklit ederek değil, çoğunun benimsemiş olduğunun aksine bir sistem tesis ederek Sparta'yı örnek teşkil edecek, müreffeh bir konuma ulaştırmayı başarmıştır.*" Sözleriyle yücelttiği Lykurgos Sparta şehir-devletinin en büyük yasa koyucusudur (Ksenophon, Spartalıların Devleti, s. 9).

Rhetra ya da Büyük Rhetra adı da verilen Lykurgos'un yasalarıyla Sparta yurttaşlarının bütün yaşamı tasarlanmıştır (Tgerstedt, 1965, s. 70). Çoğunlukla efsanevi bir figür olduğu kabul edilen Lykurgos ile ilişkilendirilen iki belge vardır. Bunlardan ilki Tyrtaios'un Sparta anayasasını anlatan altı (ya da belki on) satırdır. Diğeri ise Plutarkhos tarafından korunan arkaik düzyazı niteliğindeki bir belge olan Rhetra'dır (Jones, 1967, s. 5-7).

Rhetra denilen yasalarla Lykurgos yalnızca yeni bir siyasi sistem kurmamış aynı zamanda Sparta'nın bütün yaşam tarzını da belirlemiştir. Bu yaşam tarzını ise özellikle güçlü bir beden algısı üzerinden kurmaya çalışmıştır. Sözlü geleneğin bir ürünü olan Lykurgos'un yasaları, halkın yaşamının her yönünü kapsayacak şekilde geniş kapsamlıydı. Lykurgos'a göre bu yasalar yazılı olmasa da insanların kalbinde kalıcıydı. Çünkü Spartalılar en iyi toplum idealinin ancak bu yasalarla gerçekleşeceğine

inanmaktaydı (Shutt, 2009, s. 21-22).

Görsel 2: Lykurgos'un inşa ettiği güçlü ve atletik beden formlarından örnekler. Sağda Spartalı bir kadın. Solda Spartalı erkekler (Pomeroy, 2002, s. 13).

Lykurgos'a göre Spartalı olan her bir vatandaş devletin yapısına ve iktidarın ihtiyacına göre yetiştirilmeliydi. Aksi halde düzen sağlanamazdı. Plutarkhos tarafından aktarılan Lykurgos'un yasalarına göre, Sparta'da bir çocuğu olan baba onu büyütmede serbest değildi. Öyle ki çocuk daha doğar doğmaz Leskhe denilen bir yere götürülür ve burada topluluğun en yaşlıları bulunurdu. Bu yaşlılar yeni doğan çocuğu kontrol eder, kusursuz ve gürbüz bulurlarsa büyütülmesini emreder ve dokuz toprak payından birini ona ayırırlardı. Ama çocuk sağlıklı ve kusurluysa Taygetos dağında yer alan Apothetas uçurumuna bırakılırdı. Doğuştan kusurlu ve sorunlu olan çocuğun yaşamaması hem kendisi için hem de devlet için daha yararlı görülmekteydi. Ayrıca kadınlar yeni doğan çocukların sağlıklı olup olmadıklarını anlamak için onları su yerine, şarapla yıkarlardı. Yıkama esnasında saralı, hastalıklı olan çocuk ya saf şarabın etkisiyle kıvranıp ölür, ya da sağlam olanlarsa bundan yararlanır, daha gürbüz olurlardı. Öyle ki bir çocuk daha bebek yıllarında dahi bezlerle sarıp sarmalanmaz, çıplak olarak elleri ve kolları serbest bırakılırdı. Ayrıca çocukları yiyecek ayırt etmemeye, nazlanmamaya, karanlıktan ve yalnızlıktan korkmamaya, ağlayıp bağırılardan kaçınmaya alıştırlırlardı (Plutarkhos, Lykurgos'un Hayatı, s. 39).

Çocukların çıplak olmasındaki amaç ise onları sadeliğe alıştırmaktı. Çünkü Lykurgos lüks ve zenginliğin insanı körelttiğine inanmaktaydı. Lykurgos, evinde gösterişli sofralar önünde rahat döşeklerde yemek yemenin

insanı açgözlü yaptığına, bedenlen şışmanlattığına ayrıca ruhen de kötü etkilediğini düşünmekteydi. Lykurgos insanları bu kötü yaşamdan kurtarmak ve onları ortak bir yaşama alıştırmak için ortak sofralar (phiditia) kurmuştur. Bu düzenleme ile yurttaş erkeklerin evlerinde yemek yemeleri yasaklanmış ve yasanın öngördüğü miktarda aynı yemeklerden yemek zorunda kalmışlardır (Plutarkhos, Lykurgos'un Hayatı, s. 27).

Lykurgos'un inşa etmeye çalıştığı toplum formunda kadınların da tıpkı erkekler gibi iktidarın belirlediği beden tanımına uygun olması gerekmektedir. Bu nedenle Lykurgos kadınların da erkekler gibi bedensel eğitimler yapmasını istemiştir. Lykurgos'un bu isteğinin temel sebebi ise, hem kadının hem de erkeğin bedensel olarak güçlü olduğu durumlarda doğacak çocuklarının da güçlü kuvvetli olacağını düşünmesiydi (Ksenophon, Spartalıların Devleti, s. 9). Fakat öncelikle bir kız çocuğunun hayatta kalıp kalmayacağı belirlenmeliydi. Bu nedenle yeni doğan bir kız çocuğu ilkin bedenlen kontrol edilir ve fiziksel olarak uygun görülenler hayatta kalırdı. Kız çocuklarının yaşatılmasındaki temel motivasyon ise güçlü ve cesur erkek çocukları doğuracak olmasıdır. Ayrıca eğitilmesi de (onlar devlet tarafından eğitiliyorlardı) benzer bir amaç için yani üreme işlevlerinin başarısını garanti altına almak için tasarlanmıştır (Dunstan, 2000, s. 100).

Sağlıklı çocuklar doğurmakla görevli olan Spartalı bir kadın çocuğunun yetiştirilmesi konusunda söz sahibi değildir. Çünkü Sparta'da sağlıklı erkek çocukları bir anne veya babanın değil yurdun çocukları olarak kabul edilmekteydi. Bir annenin oğlundan tek beklentisi ise cesur ve becerikli bir asker olmasıydı. Öyle ki Spartalı annelerin savaştan kaçan veya herhangi bir şekilde korkaklık belirtileri gösteren yetişkin oğullarını öldürdüğüne dair anlatılar bulunmaktadır. Çünkü Spartalılara göre, kişinin kendisini ve dolayısıyla arzularını düşünerek hareket etmesi yalnızca bencillik ve zayıflık değil, aynı zamanda kişinin kendi arzusunu devletin iyiliğinin üstünde tutması nedeniyle ihanet olarak kabul edilmekteydi (Gettel, 1923, s. 53).

Spartalı kadınlar tıpkı erkekler gibi sağlıklı ve atletik bedenlere sahip olmak zorundaydı. Çünkü Spartalılar güçlü, sağlıklı kadın bedenlerinin en iyi savaşçıları doğurduğuna inanmaktaydı (Neils, 2011, s. 93). Bu nedenle Sparta'da kadınlar çağdaşlarının aksine ev içine kapatılmamış ve kadınsı bir eğitimin yumuşaklığından korunmuştur (Miller, 2004, s. 155). Çünkü ev içine kapatılmak demek sağlıklı, şışman ve tıknaz bedenler anlamına gelmekteydi. Sparta'da kız çocukları Atina gibi diğer şehir-devletlerinin aksine, iplik eğirmeyi, dokumayı ya da evi temizlemeyi öğrenmezlerdi. Çünkü bu işler vasıfsız olarak görülür ve dolayısıyla helotlar tarafından

yapılırdı (Gettel, 1923, s. 53). Spartalı kızlar gençken erkeklerle aynı fiziksel aktivitelere katılmışlar ve özellikle erken dönemlerde onlarla antrenman dahi yapmışlardır.

Sparta'da genç kızların bedenlen güçlü, atletik ve çevik olmak için sıçramayı, koşmayı, cirit atmayı, disk atmayı, top oynamayı, güreşmeyi, dans etmeyi ve şarkı söylemeyi öğrendikleri kendi egzersiz alanları vardı. Birçok Spartalı kız özellikle fiziksel egzersizlerini ileri yaşlarına kadar sürdürmekteydi, hatta canlı atlara binmeyi ve savaş arabası sürmeyi öğreniyorlardı (Davidson, 1897, s. 67). Bedensel olarak istenen düzeyde eğitilmiş olan genç kızlar ikincil olarak ise okuma, yazma ve müzik (şarkı söyleme, dans etme, müzik enstrümanı çalmak vb.) gibi konularda eğitilmişlerdir (Pomeroy, 2002, s. 14-16).

6. HEGEMONİK BİR İKTİDAR TEKNOLOJİSİ; AGOGE

Agoge sözcüğü “yol gösterme”, “kılavuzluk etme”, “yönetme” ve “eğitim” gibi anlamlara gelmektedir (Çelgin, 2018, s. 23). Plutarkhos’un anlattığına göre, agoge adı verilen eğitim Sparta’da bir çocuk yedi yaşına gelir gelmez akranlarıyla birlikte ailesinden alınmasıyla başlardı. Paides yani “erkek çocuklar” olarak adlandırılan bu çocuklar daha sonra “agelai” denilen gruplara ayrılarak birlikte yeme içmeye yani ortak bir yaşama alıştırılırdı. Yedi ila on sekiz yaşları arasındaki oğlanlardan oluşan bu çocuklar öncelikle kendi aileleriyle olan özel bağlarını koparmaya ve babalarının yaşındaki tüm Spartalıları [ebeveynleri] olarak görmeye teşvik edilirdi. Her grubun başına, aralarından en akıllı ve kavgada en güçlü olan getirilirdi. Bu çocuklar kendilerine verilen emirlere ve cezalara itaat etmek zorundaydı. Bir arada yaşayan çocuklar yattıkları yatakları dahi, Eurotas kıyısında yetişen ve bıçak kullanmadan elleriyle kopardıkları sazlardan kendileri yaparlardı. Lykurgos’un amacı çocukların söz dinleme, yorgunluğa sabırla katlanma ve kavgada kazanma gibi üstün niteliklere sahip olmasıydı. Çocuklar büyüdükçe idmanları da zorlaşmaktaydı. Örneğin saçları kökünden kesilir, yalınayak yürütülür, oyunlar ise çıplak bir şekilde oynatılırdı. On iki yaşına geldiklerinde, gömleksiz dolaşırlardı. Bütün yıl içinde kendilerine sadece bir pelerin verilirdi. Ayrıca çok az yemek ile yetinmek zorunda olan çocuklar böylece az yemeğe alıştırılmaktaydı.¹ Çünkü çocukların bu sayede bedenlen

¹ Ksenophon’un aktardığına göre, Lykurgos, çocuklara sandalet giydirerek ayaklarını daha narin bir hale getirmek yerine, yalın ayak gezerek ayaklarını daha dayanıklı bir hale getirmelerini istemiştir. Bu uygulamaya alıştıkları takdirde, çocukların tepelere çok daha rahat bir şekilde tırmanabileceklerini ve aşağıya inerken de daha az zorluk çekebileceklerini düşünmüştür. Çıplak ayakla dolaşmaya alışmış bir çocuk, sandalet giymeye alışmış bir çocuğa göre daha yükseğe sıçrayabilir, bir şeyin üzerinden çok daha rahat atlayabilir ve çok daha hızlı

daha hızlı geliştiğine inanılıyordu. Sparta düşüncesine göre, fazla yemek, canlıların özsüyünü durdurur, derinliğine ve genişliğine geriye teperdi. Az yemek ise, bedenin hafifleyerek rahatça ve serbestçe boy atmasını sağlardı. Çünkü hafif beden yapıları daha kıvrak, daha endamlı, şişman bedenlerse ağır ve hantal olurdu (Plutarkhos, Lykurgos'un Hayatı, s. 40).

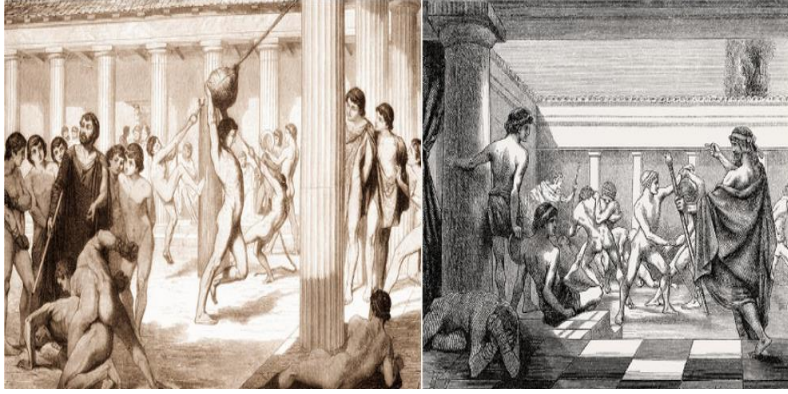
Agoge'de her grubun başında eiren denilen bir delikanlı bulunurdu. Grubu yöneten bu lider, çocukluktan çıkan ve özellikle ergenliğe adım atanlara savaş talimlerinde kumanda eder ve ev içinde de onlara yemekleri hazırlattırır. Çocukların en güçlülerine odun, en küçüklerine de sebze taşıttırır. Bunları getirebilmek için çocukların bir kısmı bahçelere hırsızlık yapmak için gönderilir, bir kısmı da sinsice ve büyük bir ustalıklarla büyüklerin ortak sofralarına sızmaya zorlanırlardı. Hırsızlık yapmaya alıştırmaya çalışılan çocuğun yakalanmaması gerekirdi. Çünkü bir Spartalı her işi en iyi biçimde yapmalıydı. Yakalanan çocuk ise beceriksizliği ya da savsaklığından ötürü dayak yerd. Hırsızlık yapan çocuklar, yakalanmamaya çok önem verirlerdi. Öyle ki yakalanmamak için ölümü dahi göze alırlardı. Bu bağlamda anlatılan bir hikâyeye göre, bir tilki yavrusu çalan çocuk, onu pelerininin altına saklamış, tilki yavrusu pençeleri ve dişleriyle karnını parçalamasına rağmen hiç renk vermemiş, acıya katlanıp ölmeyi yakalanmaya yeğ tutmuştur (Plutarkhos, Lykurgos'un Hayatı, s. 41-42).

Agoge'deki eğitimlerde hırsızlık önemli bir hayatta kalma becerisi olarak görülmekteydi. Bu nedenle cezalandırılan hırsızlık eyleminden ziyade bir işi başaramamış olmak ve dolayısıyla yakalanma sırasında sergilenen dikkatsizliktir. Sparta'da bütün yurttaşlar eşit görülmekteydi. İster zengin olsun ister yoksul olsun tüm çocuklar devlet denetimi altında aynı eğitimi alıyordu. Sparta'da eğitim, çocuklar, erkek çocuklar, gençler, genç erkekler ve yetişkinler şeklinde yaş gruplarına göre organize ediliyordu (Pomeroy, 1999, s. 133).

Agoge sisteminde bir işi başarmak için öncelikle beden güçlü olmak gerekirkenydi. Sağlam vücutlar geliştirme ihtiyacı ise çeşitli egzersizleri yapmayı gerektirmekteydi. Bu nedenle agoge'deki eğitimlerde özellikle bedensel egzersizlere ve atletik yarışmalara önem verilirdi. Bu egzersizler ise koşma, güreş, atlama, atma (hem cirit hem de disk) ve belki de boks ve acımasız pankrasyon (boks ve güreşin bir karışımı) gibi zorlu

koşabilirdi. Çocukların giyim konusunda bedenlerini şımartmak yerine, yıl boyunca tek bir giysi ile yetinmenin doğru olduğu düşünmüştür. Çocukların aşırı doygunluk yüzünden hantallaşmayacakları ve çok fazlasına ihtiyaç duymadan hayatta kalmasına yetecek ölçüde yemek yemelerini sağlamıştır (Ksenophon, Spartalıların Devleti, s. 13).

oyunlardan oluşmaktaydı. (Bayliss, 2020, s. 82). Yedi yaşından itibaren başlayan bu yaşam tarzı, yirmi yaşında vatandaşlık elde edene kadar kesintisiz olarak devam etmekteydi. Yirmi yaşındayken genç erkekler, her biri 15 kişilik askeri birliklere yerleştirilir ve sonraki on yıl boyunca ekip arkadaşlarıyla birlikte yaşardı. Agoge'den mezun olma yaşı ise otuz idi. Spartalı bir erkek bu yaştan önce evlenemezdi. Ancak evlendikten sonra da kadınlarla çok vakit geçirmez ve özellikle yemeklerini erkek yurttaşlarla yemek zorundaydılar. Agoge'yi başarıyla tamamlayan Spartalı bir genç, tam bir Spartalı yani -kendilerine verdikleri adla "homoioi", "akranlar" veya "eşitlerden" biri olmaktaydı (Starr, 1971, s. 113).

Görsel 3: Spartalı gençlerin beden egzersizlerini gösteren temsili resimler (<https://www.photo/ancient-greece.html>, erişim tarihi: 01/01/2024).

Devlet kontrollü eğitim yani agoge, Sparta sisteminde merkezi bir öneme sahiptir. Öyle ki her yurttaş adayının agoge'den geçmiş olması şarttır. (Cartledge, 2003, s. 28). Agoge'den sonra, askeri yaşam tarzının gerekli sosyal desteği, ortak çadırlar (suskania) olarak da bilinen ortak sofralar (pheiditia, sussitia) sistemi tarafından sağlanmaktaydı (Cartledge, 2003, s. 65). Agoge sistemi dışına çıkamayan Spartalı erkek vatandaşlara savaş dışında herhangi bir ticaret, meslek veya iş yasaklanmış ve böylece onlar, tüm Yunan dünyasının en iyi savaşçıları olmuşlardır (Cartledge, 2003, s. 27). Spartalıların bir insan için ideali, savaşta becerikli ve cesur olmasıydı. Bu öyle bir cesaretti ki kaçmak ya da teslim olmak gibi bir düşünce asla olmamalıydı (Bradford, 2011, s. 42). Olması gereken tek bir düşünce vardı ki o da ancak direnmek ve şehri için hayatından vazgeçmektir. Asker olarak doğan ve askerlik hizmetinden sorumlu olan Spartalı bir erkeğin altmış yaşına kadar beden formda kalması gerekmekteydi (Pomeroy, 1999, s. 132). Çünkü Sparta devletinin birey üzerinden tahayyül ettiği en önemli ilke

bedenen ve ahlaki olarak güçlü olmasıydı (Davidson, 1907, s. 24).

Sparta devletinin uyguladığı beden politikaları sonucunda her Spartalı savaşçı bir erkek olarak yetişmiş olmaktadır. Öyle ki bu Spartalı savaşçılar ordunun ve polislin iyiliği için kişisel arzularından arınmış kolektifin yararı için bireyselliklerinden vazgeçmişlerdi. Böylece Sparta'nın savunmasında her daim hazır olan güçlü birimler haline gelmişler ve Sparta ordusu İÖ VII. yüzyılın ortalarından itibaren tüm Antik Yunan dünyasının en iyi savaş aygıtı olmuştur (Lavelle, 2020, s. 41)

7. SONUÇ

Sparta şehir-devleti, toplum üzerinde baskıcı politikalar uygulayan, toplumu devlet yapısına göre şekillendiren ve hegemonik karakteriyle öne çıkan en önemli şehir-devletlerinden biridir. Bütün sistemini güçlü ve iyi bir bedene sahip olmak üzere tasarlayan Sparta devletinde hiç kimsenin istediği gibi yaşamasına izin verilmezdi. Öyle ki onların doğumdan ölüme kadar süren bütün yaşamı devlet tarafından belirlenmekteydi. Spartalı bir yurttaş doğumdan itibaren devletin kontrolü altında idi ve yaşama hakkı dahi devlet tarafından verilmekteydi. Sparta'da devletin bekası için yalnızca bedenen sağlıklı olan bir çocuğun yaşama hakkı vardı. İster kadın olsun ister erkek, kusurlu, kötü ve sağlıklı doğan bir çocuk ise ölüme terkedilirdi.

Hayatta kalmasına izin verilen bireyler, devletin belirlemiş olduğu bir biçimde yaşamak zorundaydı. Aksini düşünmek ise mümkün değildi. Bütün yaşamı devlet tarafından organize edilen Spartalı bir yurttaş özel bir şekilde yetiştirilirdi. Yedi yaşında başlayan ve her yurttaşın almakla zorunlu olduğu agoge denilen eğitim sisteminin temel amacı bedenen ve ruhen güçlü bireyler yetiştirmektir. Antik Yunan dünyasının en ağır eğitim sistemi olarak bilinen bu zorlu eğitimlerde çocuklara açlığa ve zorluğa, sıcağa ve soğuğa, sert havaya ve karanlığa, acıya ve aşağılanmaya dayanmaları öğretilirdi. Bu zorlu eğitimlerin en önemli amacı yenilmez, itaat eden, erdemli ve cesur savaşçılar yetiştirmektir. Sparta devletinin bireyler üzerinde uyguladığı politikaların temelinde devleti iç ve dış tehlikelerden koruma düşüncesi yatmaktadır. Bu politikaların erken dönemlerden itibaren sert bir biçimde uygulanmasında ise özellikle helot isyanları etkili olmuştur.

Sparta şehir-devletinin bedenler üzerinde kurmuş olduğu hegemonik stratejilerde herhangi bir rıza gözetilmemiştir. Çünkü Sparta düşüncesine göre birey devlete aittir ve dolayısıyla bireyin kişisel arzularına göre bir yaşam kurması söz konusu değildir. Erkeklerin savaşçı, kadınların ise güçlü ve sağlıklı erkek çocukları dünyaya getirmekle sorumlu olduğu Sparta toplumunda iktidarın belirlediği bu roller dışına kesinlikle çıkılmazdı. Kadın

ve erkeklerin bütün yaşamı bu iki rol dâhilinde iktidar tarafından planlanır ve uygulanırdı.

Sparta şehir-devletinin kurguladığı bedenler, Yunanlılar arasında şaşkınlıkla karşılanan savaşçı ruhu, cesaretleri, devletin üstünlüğüne itaatleri bakımından oldukça özgün bir yere sahiptir. Mükemmeliyetçi bir yapıya sahip olan Sparta devletinde, kişisel erdem geliştirilmesine adanmış bir tür disiplinli minimalizm hâkimdir. Kısa ve öz konuşmaya, gösterişsiz ve sade bir yaşama önem veren Sparta devleti, çağdaşları tarafından da kabul edildiği gibi bireyi ve tekil bedenleri kendi politikaları doğrultusunda yapılandıran en başarılı devletlerden biridir.

8. SUMMARY

Bio-power, used by Michel Foucault, is to establish power, especially over bodies, within the policies developed in accordance with the perception of society that the dominant power wants to create. The main purpose of bio-power is to keep the bodies under control and therefore the population to be kept under control. Foucault's bio-power consists of two basic forms: Disciplinary power and Population bio-politics, based on his approach to humans. According to the disciplinary form, also called the anatomo-politics of the body, the human being is a machine. The purpose of this form is to keep the human body under control, improve its abilities, make it more efficient and docile, and integrate it with economic control systems. In the biopolitics of population, the body is accepted as a natural species. The main purpose of this approach is to develop a regulatory control over the population.

According to Foucault, biopower is the most important invention of capitalist society and has an important place in its development. Because capitalism requires the body to enter the production process in a controlled manner and the population to be made suitable for economic processes. The term hegemony, which is related to bio-power, means the superiority that a state, a certain group or an individual can exercise over others. However, in this state of superiority, there is no obedience based on violence, such as any pressure or use of force. In the hegemonic relationship, which is assumed to be related to concepts such as domination and obedience, there is a situation that requires both coercion and consent. However, definitions such as "use of force", "coercion" and "obedience" have traditionally been associated with the term hegemony.

One of the most important city-states where bio-power was exercised in a hegemonic manner was Sparta. Sparta, one of the largest city-

states of the ancient Greek civilization after Athens, has a different character from other poleis. Both the form of government and the social life of the Spartan state are quite characteristic. The form of government of the Spartan state, ruled by two kings, is monarchy.

Spartan society, dominated by a strict hierarchical structure, consisted of three main classes: citizens (homoioi), residents of the surrounding areas (perioikoi) and slaves (helots). Helots, the lowest class of the hierarchical Spartan society, are a class that emerged with the Messenian Wars. As a result of the Messenian War, Messenia and Laconia were captured by the Spartans, and thus the Spartans captured the most fertile region of Greece. With the conquest of Messenia and Laconia, Sparta became one of the largest city-states of the Greek world, and the local people were captured and forced to cultivate the land on behalf of the Spartans. Thus, Sparta emerged as the richest and most powerful city-state in Greece.

The Spartan state has a unique place with its oppressive policies on society and individuals. These policies, attributed to the legislator Lykurgos, are called Rhetra or Great Rhetra. A product of oral tradition, Lykurgos' laws were comprehensive, covering every aspect of the people's life. With these laws, Lykurgos made great innovations in every aspect of the state, from its management style to its institutions. It also determined the entire lifestyle of Sparta, as well as administrative and political innovations. Particularly the physical form of Spartan citizens was designed by the laws of Lykurgos.

According to Lykurgos, each Spartan citizen should be raised according to the structure of the state and the needs of the government. According to the laws of Lykurgos, who managed to establish strict traditions in this context, a father with a child in Sparta was not free to raise him. Because in Sparta, a health check was made after the birth of the child and an unhealthy and defective baby was not allowed to live. An unhealthy and defective baby would be left on the cliff of Mount Taygetos and left to die for the good of both himself and the state. A child who was healthy and deserved to live had to live in a way determined by the state.

In Sparta, as soon as a child turned seven years old, he was included in the education system called agoge. In this system, children who went through difficult training received various physical and mental training. Agoge trainings are programmed for the child to have a disciplined, strong, athletic, healthy and agile body. The main purpose of these trainings, which include various physical exercises, is to raise brave, obedient and warrior individuals who prioritize their state above all else. Because the Spartan

ideal for a person was to be skillful and brave in battle. This was such courage that there should never have been a thought of running away or surrendering. There was only one thought he had to have, and that was to willingly face death for the sake of his homeland.

In the society that Lycurgus tried to build, women were raised to have healthy and athletic bodies, just like men. First of all, girls had to conform to the body definition determined by the government. The main motivation for keeping girls alive is that they will give birth to strong and brave boys. For this reason, women in Sparta lived a free life, unlike their contemporaries. Because, according to Spartan thought, being confined to the home is unhealthy and contrary to body policies. In Sparta, young girls did a series of exercises such as running, boxing, wrestling, discus and javelin throwing, horseback riding and foot races in order to be physically strong, athletic and agile.

9. KAYNAKLAR

- Adams, K. M. ve Dickey, S. (2000). *Home and hegemony*. Michigan: University of Michigan Press.
- Andrewes, A. (1971). *Greek society*. Harmondsworth: Penguin Books
- Barrow, R. (1975). *Sparta*. London: Allen & Unwin Published.
- Bayliss, A. J. (2020). *The Spartans*, Oxford: Oxford University Press,
- Bradford, A. S. (2011). *Leonidas and the kings of Sparta mightiest warriors, fairest kingdom*. England: Praeger Published.
- Cartledge, P. (1979). *Sparta and Lakonia: A regional history, 1300-362 BC*. Boston: Routledge & Kegan Paul Published.
- Cartledge, P. (2003). *The Spartans: An epic history*. London: Pan Books.
- Castle, E. B. (1961). *Ancient education and today*. Harmondsworth, Middlesex: Penguin
- Croix, G.M. D. Stede. (2002). *The helot threat*, (Ed: Michael Whitby), Sparta. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Çelgin, G. (2018). *Eski Yunanca- Türkçe sözlük*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Davidson, T. (1897). *Aristotle and ancient educational ideals*. New York: C. Scribners Sons
- Davidson, T. (1907). *The education of the Greek people and its influence on Civilization*. New York: D. Appleton and Company.
- Dickinson, O. (2012). *The Collapse at the End of the Bronze Age*. (Edit: Eric H. Cline). The Oxford Handbook of the Bronze Age Aegean. New York: .Classical Studies.
- Dillon, M. (1994). *Ancient Greece: Social and historical documents from archaic times to the death of Socrates (c. 800-399 BC)*. New York: Routledge Press.

- Ducat, J. (2006). *Spartan education: Youth and society in the classical period*. Translated by Emma Stafford, P.-J. Shaw and Anton Powell. USA: The Classical Press of Wales.
- Dunstan W. E. (2000). *Ancient Greece*. USA: Harcourt College Publishers.
- Finley, M. I. (1963). *The ancient Greeks: An introduction to their life and thought*. New York: Viking Press.
- Fontana, B. (2008). *Hegemony and power in Gramsci*. Howson, R.&Kylie, S. (Eds.). Hegemony studies in consensus and coercion. (First Edition). New York: Routledge Published.
- Foucault, M. (2003). *Cinselliğin tarihi. Cilt 1*. Hülya Uğur Tanrıöver (Çev). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2016). *Ozne ve iktidar*. Işık Ergüden-Osman Akinhay (Çev). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Gettell, R. G. (1923). *History of political thought*. London: George Allen & Unwin Ltd. Published.
- Gramsci, A. (1997). *Hapishane defterleri*. İstanbul: Belge Yayınları.
- Hansen, M. H. (2006). *Polis: An introduction to the Ancient Greek city-state*. New York: Oxford University Press.
- Hooker, J. T. (1980). *The ancient Spartans*. London: J.M. Dent & Sons Ltd. Published.
- Jones, A. H. M. (1967). *Sparta*. New York: Basil Blackwell Published.
- Ksenophon, (2021). *Spartalıların devleti-Atinalıların devleti*. (O. Demir, Çev.). Pinhan Yayıncılık: İstanbul.
- Lavelle, B. M. (2020). *Archaic Greece the age of new reckonings*. USA: Wiley Blackwell.
- Mansel, A. M., (2014). *Ege ve Yunan tarihi*. Ankara: TTK Yayınları.
- Michalopoulos, M. (2016). *The rise and fall of the Spartan revolutionary movement (243–146 BC)*. England: Pen & Sword Books Ltd.
- Miller, S. G. (2004). *Ancient Greek athletics*. New Haven: Yale University Press.
- Nealon, N. T. (2003). *Plant Theory: Biopower & vegetable life*. Stanford. California: Stanford University Press.
- Neils, J. (2011). *Women in the ancient World*. Los Angeles: J. Paul Getty Museum
- Pomeroy, S. B. (1999). *Ancient Greece: A political, social, and cultural history*. New York: Oxford University Press.
- Pomeroy, S. B. (2002). *Spartan women*. New York: Oxford University Press.
- Plutarkhos, (1967). *Lykurgos'un hayatı*. (S. Eyuboğlu-V. Günyol, Çev.). İstanbul: Çan Yayınları.
- Rahe, P. A. (2016). *The Spartan regime its character, origins, and grand strategy*. New Haven and London: Yale University Press.
- Rodgers, N. (2014). *Antik Yunan: Arkeoloji, sanat ve tarih tutkunları için 1000 fotoğraf eşliğinde kapsamlı bir araştırma*. (Çev: Ülkü Evrim Uysal). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Ross, B. D. (2012). *Krypteia: A form of Ancient guerrilla warfare*. Grand Valley Journal of History Vol: 1 Issue: 2

- Shutt, T. B. (2009). *A history of ancient Sparta: Valor, virtue, and devotion in the Greek golden age*. ABD: Recorded Books
- Starr, C. G. (1961). *The origins of Greek civilization 1100-650 B.C.*, London: Jonathan Cape Thirty Bedford Square Published.
- Starr, C. G. (1971). *The Ancient Greeks*. New York-Oxford: University Press.
- Thukydides. (2017). *Peloponnesos savaşları*. (F. Akderin, Çev.). İstanbul: Belge Yayınları.
- Tigerstedt, E. N. (1965). *The legend of Sparta in classical Antiquity*, Vol. 1. Göteborg-Uppsala.: Uppsala Almqvist & Wiksell International.
- Timoth, D. (2018). *Ancient history: Spartan oliganthropia*. Issue 1.2. Boston: Brill Press.
- Toynbee, A. (1969). *Some problems of Greek history*. New York: Oxford University Press.
- Watson, A. (2007). *Hegemony & history*. New York: Routledge Ppublished.
- Görseller için kaynaklar
- Görsel 1: <https://tr.wikipedia.org/wiki/Sparta>, erişim tarihi: 01/01/2024.
- Görsel 2: Pomeroy, S. B. (2002). *Spartan Women*. New York: Oxford University Press.
- Görsel 3: <https://www.photo/ancient-greece.html>, erişim tarihi: 01/01/2024.

Çatışma beyanı: Bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da kurum ile finansal ilişkilerimizin bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederiz.

Destek ve teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır. Varsa kurum veya kişiler belirtilir.

Katkı Oranı Beyanı: Dr. Defne YILMAZCAN %34; Doç. Dr. Aydın EFE %33; Doç. Dr. Ahmet GÖZLÜ %33'tür.

